

Выдавецкая адысея

У 1976 годзе Людміла Краскоўская, супрацоўніца Славацкага нацыянальнага музея (Браціслава), перадала ў Цэнтральную навуковую бібліятэку імя Якуба Коласа НАН Беларусі (Мінск) архіў свайго бацькі, гісторыка Івана Краскоўскага, а таксама 32 кнігі з сямейнага збору, кожная з якіх заняла пачэснае месца ў фондзе старадрукаваных выданняў і рукапісаў.

Асобнікі XIX ст. на рускай і польскай мовах, прысвечаныя нацыянальнай тэматыцы, пабачылі свет у Санкт-Пецярбургу, Маскве і Вільні: «Живописная Россия: Литовское Полесье, Белорусское Полесье» (1882, т. 3), «Белорусские древности» (1890) А.Семянтоўскага, «Чтения по истории Западной России» (1884) М. Каяловіча, «На западной окраине России» (1884, т. 1–2) І. Краскоўскага, «Словарь белорусского наречия» (1870) І. Насовіча, «Wilno od początków jego do roku 1750» (1841) Ю.-І. Крашэўскага і інш.

Выданні першай трэці XX ст. сведчаць вехавыя этапы развіцця беларускай мастацкай літаратуры, станаўлення нацыянальнай навукі: «Вянок» (1913) М. Багдановіча, «Матчын дар» (1918) А. Гаруна, «Маскоўска-беларускі слоўнік» (1920) М. і Г. Гарэцкіх, «Гісторыя Беларусі» (1925) У. Ігнатоўскага, «Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва» (1928, т. I) М. Шчакаціхіна і інш.

Асабліваю цікавасць выклікаюць кнігі з інскрыптамі, пясчаткамі ранейшых уладальнікаў. Іх наяўнасць запачаткоўвае асобныя сюжэтныя лініі даследавання, звязаныя з канкрэтнымі персаналіямі, інстытуцыямі мінулага часу, выданнямі.

З чытацкай пільнасцю

Увагу аўтара гэтых радкоў прыцягнуў паэтычны зборнік Алеся Гаруна «Матчын дар. Думы і песні 1907–1914 г.г.» (Мінск: Друкарня Я. Грынблата, 1918).

На тытульнай старонцы подпісы Язэпа Дылы і Уладзіміра Жылкі, зробленыя простым алоўкам. На трэцяй старонцы з аўтарскім адрасаваннем Алеся Гаруна — «Гэту першую кніжку думак і песняў сваіх матцы сваёй прысвячаю» — ініцыялы Ул. Ж.

Праўдападобна, кніга была пакінута Уладзімірам Жылкам разам з яго прыватным архівам пад апякунства Людмілы Краскоўскай, студэнткі філасофскага факультэта Карлавага ўніверсітэта ў Празе, калі ў лістападзе 1926 года паэт у статусе рэдактара часопіса «Прамень» (Чэхаславакія) прыехаў у Мінск для ўдзелу ў Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі, дзе і застаўся.

Пазнакі ў асноўным корпусе паэтычных тэкстаў могуць зрабіць фактаграфічную паслугу ў напрамку выяўлення тыпалагічных сыходжанняў, мастацкай рэцэпцыі, прымяняльна да творчасці аўтара «Матчынага дара» і Я. Дылы, але найперш У. Жылкі.

Так, у вершы Алеся Гаруна «Начныя думкі» адзначана страфа «Дай мне зрабіцца крынічкай лясною, // Бераг вадой абмываць, цалаваць; // Дай мне век цэлы дружны з табою, // Хвойкі і зоры ў сабе адбіваць». У алегарычным «Nokturno» падкрэслены радкі: «Няма пакуты, дзе няма пазнання // Душа тагды лагчынамі паўзець». У «Жабрачцы» вылучана толькі адно слова — ‘пажэжа’ (пажар): «Дочка ад часу пажэжы праклятае // Чымсь захварэла, няведама чым...»

Цэнзарскі дазвол

Нечаканым і вельмі цікавым сюрпрызам сталі пясчаткі на дзвюх старонках зборніка: з вершамі «***Як надарыцца мінута» (с. 11), «***Хто сказаў: „І я з народа“» (с. 54). Беспрэцэдэнтная знаходка, якая дазваляе фактаграфічна праілюстраваць некаторыя невядомыя механізмы афіцыйнага допуску ў друк.

Побач з тэкстам першага верша стаіць прамавугольны штамп на польскай мове: «Wolno produkować publiczne na terenie Litwy Środkowej. Wilno, dnia 8/8 1921 r.». Побач круглая пячатка аддзела прэсы Часовай урадавай камісіі Сярэдняй Літвы.

Пад тэкстам другога верша — подпіс і асабісты штамп начальніка аддзела прэсы і памянёная круглая пячатка.

Сярэдня Літва (Litwa Środkowa) — дзяржаўнае марыянэтакнае ўтварэнне пад пратэктаратам Польшчы на тэрыторыі Віленшчыны і Гродзеншчыны ў 1920 — 1922 гг. Непрацяглы і праблемны час яго існавання, абмежаванасць архіўных крыніц прадвызначаюць асаблівую каштоўнасць нашай знаходкі як дакументальнага факта нацыянальнай літаратурна-медычнай уключанасці ў агульную кан’юнктуру выдавецкай справы.

Факт перадруку шасцістрофнага верша «***Як надарыцца мінута» пасля цэнзарскага заключэння пакуль што не выяўлены, а вось выдавецкі лёс яго мастацкага пабраціма можна назваць трыумфальным. Паэтычны твор Алеся Гаруна «***Хто сказаў: „І я з народа“» у 1921 годзе публікуецца на старонках некалькіх віленскіх выданняў: газет «Беларускія ведамасці» (24 кастрычніка) і «Голас праўды» (27 снежня), зборніка «Дэкламатар». Апошні з названых мае падзагалавак: «Адбітка з „Беларускіх ведамасцей“»; рэдактар-выдавец — М. Гарэцкі.

Паэзія Алеся Гаруна прадстаўлена ў «Дэкламатары» вершам «Юдам», а безназоўны твор «***Хто сказаў: „І я з народа“» набыў свой загалавак, праўда, таўталагічны, запазычаны з першага радка, — «Хто сказаў»:

Хто сказаў: «І я з народа»,
Хто з ім поплич стаў, як з братам,
Хто пайшоў з ім роўным ходам,
К роўным зыскам, к роўным стратам, —
З тым і я. Няхай жа ліча,
Будзе трэба — хай пакліча.
Хто ж сказаў, а потым здрадзіў,
Хто пайшоў, а потым кінуў,
Хто ў душы сумленне згладзіў,
Ў кім апошні сорам згінуў, —
Хай дрыжыць. У дзень прысуду,
Ў страшны дзень, я сведчыць буду!

Згаданая кніга адметная сваёй структурай і перадгісторыяй. У газеце «Беларускія ведамасці» існавала рубрыка «Дэкламатар». Праўдападобна, аднайменны зборнік наследаваў характар размяшчэння твораў аднаго і таго ж аўтара: яны пададзены не асобнай падборкай, а расцярушаны па ўсім выданні.

«Дэкламатар» у кніжным фармаце пачынаецца вершам Янкі Купалы «А хто там ідзе?», а завяршаецца паэтычным творам Валадзіміра Жылкі «Незразумелае», які істотна выбіваецца з шэрагу сабраных мастацка-публіцыстычных тэкстаў, разлічаных на патэнцыяльную вербальную рэтрансляцыю, пабуджэнне адпаведнай рэакцыі ў аўдыторыі. (Магчыма, на выбар фінальнага твора паўплывала непасрэдная далучанасць паэта да нацыянальных праектаў у Вільні перыяду Сярэдняй Літвы, супрацоўніцтва з «Беларускімі ведамасцямі».) Зрэшты, для аўтара зборніка «На

ростані» (Вільня, 1924) гэта быў час выбару, у тым ліку іменнага. У далейшым ён будзе падпісвацца як Уладзімер (цяпер практыкуецца ўніфікаваны варыянт — Уладзімір).

Валадзімір ЖЫЛКА

Незразумелае

О, как убийственно мы любим...

Ф. Тютчев.

Як малою хапала ты свет,

І казалася з трывогаю маці:

«Гэта жыжа, дзіцятка маё!» —

Ты спяшалася ручкі прыняці.

А цяпер вось кахання агню

Аддаеш пачуццё ты і сілы,

А заўважыць хто гэта табе —

У адказ ты смяешся так міла...

У савецкай рэспубліцы

Кніга «Выпісы з беларускае літаратуры (Новы і найноўшы кругабегі)» (Мінск, 1923) пабачыла свет у канцэптуальна адрозных ад віленскіх грамадска-палітычных рэаліяў, пад эгідай Народнага Камісарыята Асветы БССР.

У выданні змешчана прадстаўнічая нізка вершаў Алеся Гаруна-Прушынскага (16 найменняў; сярод іх і «***Хто сказаў: „І я з народа“»), але няма ніводнага ўзору лірыкі Уладзіміра Жылкі.

У «Прадмове» да «Выпісаў...» адзначана вялікая неабходнасць выдання ў школьнай практыцы, а таксама яго канцэптуальныя падыходы: «...галоўным чынам меўся на ўвазе гістарычны бок развіцця беларускае літаратуры. Выбіраліся пісьменнікі, якія пакінулі па сабе пэўны гістарычны след у нашым пісьменстве, якія мелі і маюць такія ці іншы ўплыў на развіццё беларускае літаратуры».

Нізцы вершаў папярэднічае ўступны артыкул «Сляпая любоў загубіла» Р. Шукевіча-Трацякова, а таксама паэтычны твор Уладзіміра Дубоўкі «На смерць Алеся Гаруна» — беспрэцэдэнтнае для гэтага выдання кампазіцыйна-зместавае рашэнне.

Адметна, што на адрас верша «***Хто сказаў: „І я з народа“» не было заўваг (у параўнанні з большасцю твораў) у каментарыях да зборніка «Матчын дар» (Мінск, 1929) — трэцяй кнізе серыі «Акадэмічная бібліятэка беларускіх пісьменнікаў» пад рэдакцыяй Івана Замоціна...

Пры падвядзенні рысы адзначым, што разам з паэтычным зборнікам Алеся Гаруна «Матчын дар» (1918) перад намі паўстала не толькі гісторыя аднаго асобніка і двух вершаў, звязаная з рознымі краінамі, але і актуалізаваліся творчыя біяграфіі некалькіх пісьменнікаў, а таксама мінулыя алгарытмы фарміравання нацыянальнага літаратурнага канона.